

Nordiske språkpiloter – Lysebu, Oslo

15. november 2009

Professor Arne Torp

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Universitetet i Oslo

Med sjumilssteg gjennom språkhistoria og det nordiske språklandskapet i dag

Perioder i nordisk, spesielt skandinavisk, språkhistorie (og med litt ekstra om norsk...)

- Urnordisk (ca. 200-600)
- **Synkopetida (600-900)**
- ”Dønsk tunga”/norrøna (900-1300)
- **Seinmiddelaldersk skand. (1300-1600)**
- Moderne nordisk (1600-)

Historiske nedslag i dette foredraget

- **Urnordisk (ca. 200-600)**
 - HlewagastiR (400-talet) framfører noen strofer fra **Attilankwiþô*
- **”Dǫnsk tunga/norróna” (900-1300)**
 - En far forteller sønnen sin hvordan en kjøpmann skal leve (*Kongespeilet*, 1200-tallet)
- **Seinmiddelaldersk skandinavisk (1300-1600)**
 - Språklig forfall på 1400-tallet
- **Norsk blir dansk (fra ca. 1450)**
 - sogneprest *Petter Dass* (1647-1707) serverer fra *Nordlands Trompet*
 - professor *Ludvig Holberg* (1684-1754) serverer noen av sine *Moralske Tanker*

Da legger vi ut på den historiske ferden...

2004, MALENE THYSSÉN

Historia til gullhorna – i korte drag

- begge horna er funnet ved Gallehus i Sønderjylland
- det lange ble funnet av den unge bondejenta Kirsten Svendsdatter i 1639
- det korte ble funnet av husmannen Erik Lassen i 1734
- 4. mai 1802 ble begge horna stjålet av gullsmeden Niels Heidenreich, som smelta dem om (i alt 7,5 kg gull!)
- få dager seinere skrev Adam Oehlenschläger diktet ”Guldhornene”, som innvarsler romantikken i Danmark/Norge
- det korte hornet inneholder den sannsynligvis mest berømte av alle runeinnskrifter

Tegning av hornet med runeinnskrift

Gullhorninnskriften

- **Original språkform (urnordisk; ca. 200-600)**
ek HlewagastiR holtijaR horna tawiðo
- **Norrønt (*dǫnsk tunga*; 800-1300)**
*ek Hlégestr hœltir horn táða
ek ?Hlegestr ?hyltir gerða horn
- **Moderne skandinavisk**
jeg ?Legjest ?holtingen gjorde/laga hornet

Atlakviða

er et norrønt dikt om hunerkongen *Attila* (405-453) (norr. *Atli*) og burgunderkongen *Gunnar* (norr. *Gunnarr* – urnord. **GunþiharjaR*). Dette er virkelige personer som levde på 400-tallet.

I diktet blir det bl.a. fortalt at Atles menn har tatt Gunnar og broren Hogne (urnord. *HagunaR*) til fange. Atles menn vil presse dem til å fortelle hvor de har gjemt en enorm gullskatt. Gunnar er redd for at broren skal røpe hemmeligheten og krever at han skal drepes, men Atles menn prøver først å narre ham med hjertet til trelen Hjalle den feige, men da Gunnar avviser det, får han det rette hjertet.

Så gir vi ordet til
kunsthandverkeren
HlewagastiR holtijaR
som foredrar noen strofer fra
*Attilankwipô

- Her kommer [HlewagastiR](#)

Synkoptida: En språklig revolusjon: Sammenligning av Atlakvida på urnordisk og norrønt

Synkopetida: En språklig revolusjon: Sammenligning av Atlakvida på urnordisk og norrønt

* Attilankwiþó

(*urnordisk, år 400*)

Frágun frókinano
if ferhwa wilði
gotanó þeuðanaR
golþé kaupan.

Atlakviða

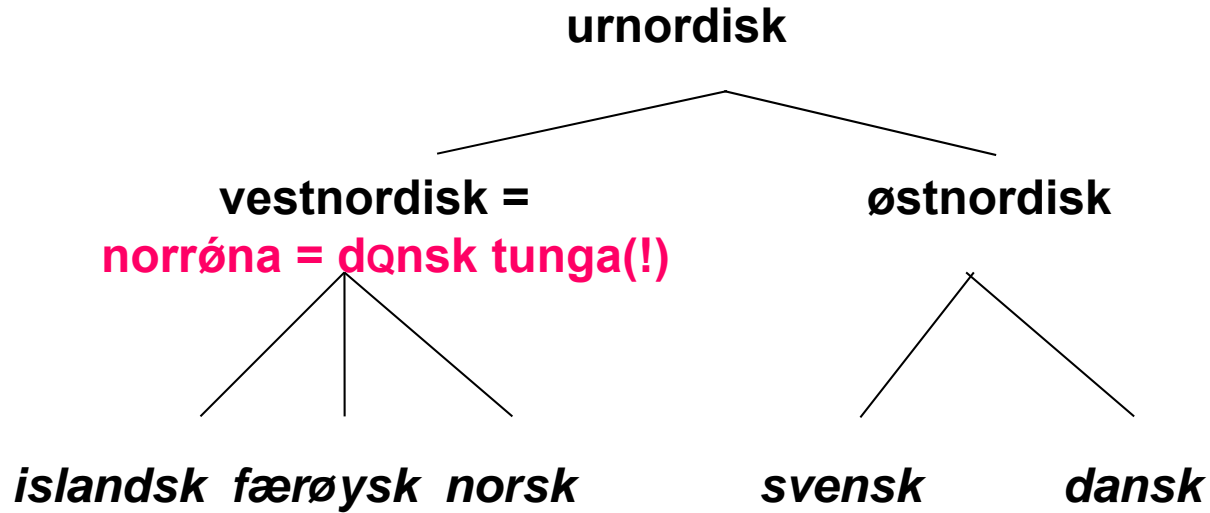
(*norrønt, år 1200*)

Frágu fróknan
ef fjor vilði
gotna þjóðann
golli kaupa.

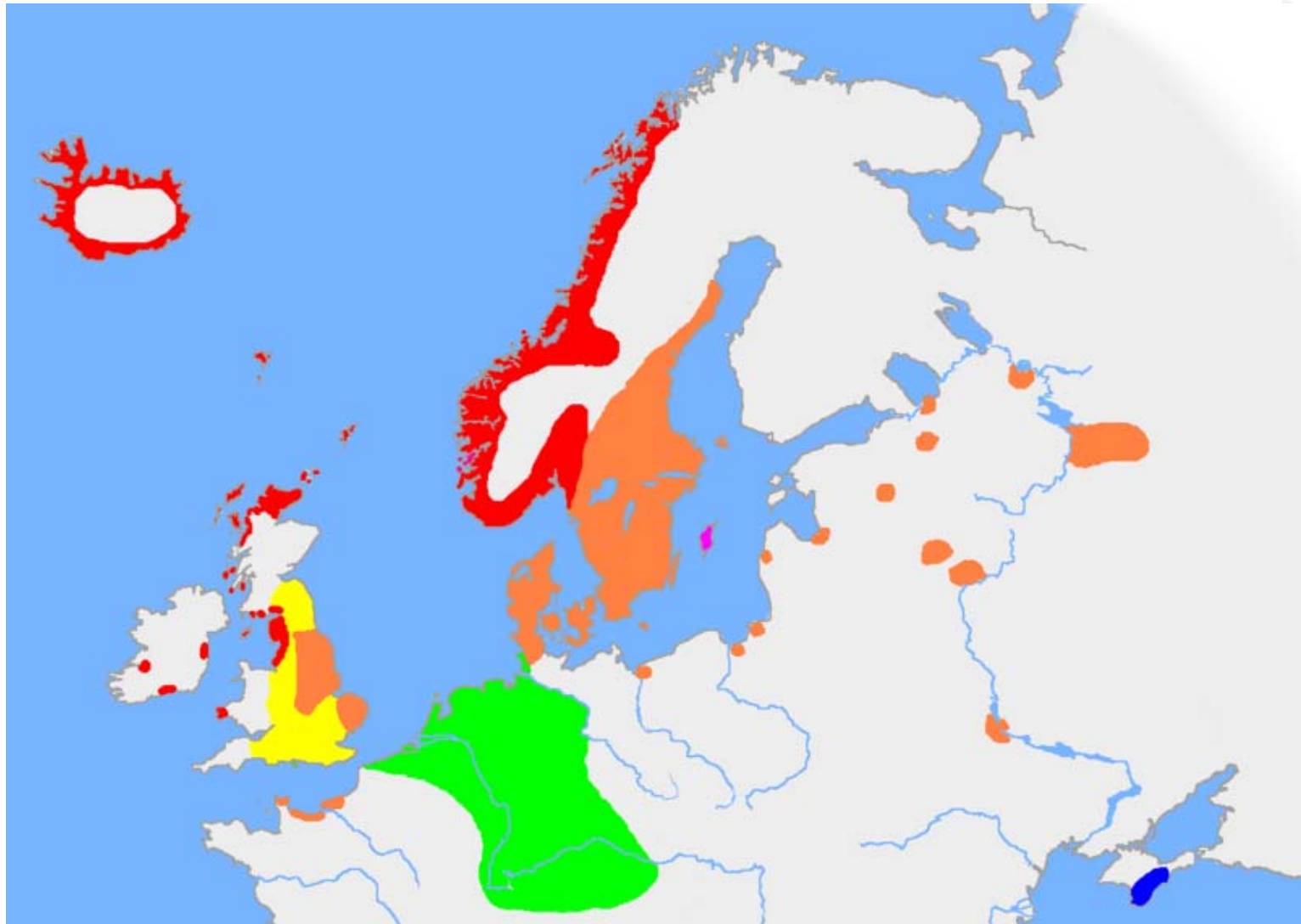
Dessuten begynner det å oppstå nordiske dialektskilnader

- Monoftongering i øst:
- Norsk (+ færøysk og islandsk) *stein, laus, løysa* > dansk og svensk: *sten, løs, løsa* (seinere *løse* i dansk)
- *bo, tro, ko* i øst; *bu, tru, ku* i vest
- *ek* (> *eg*) i vest; *jak* (> *jag, jeg*) i øst

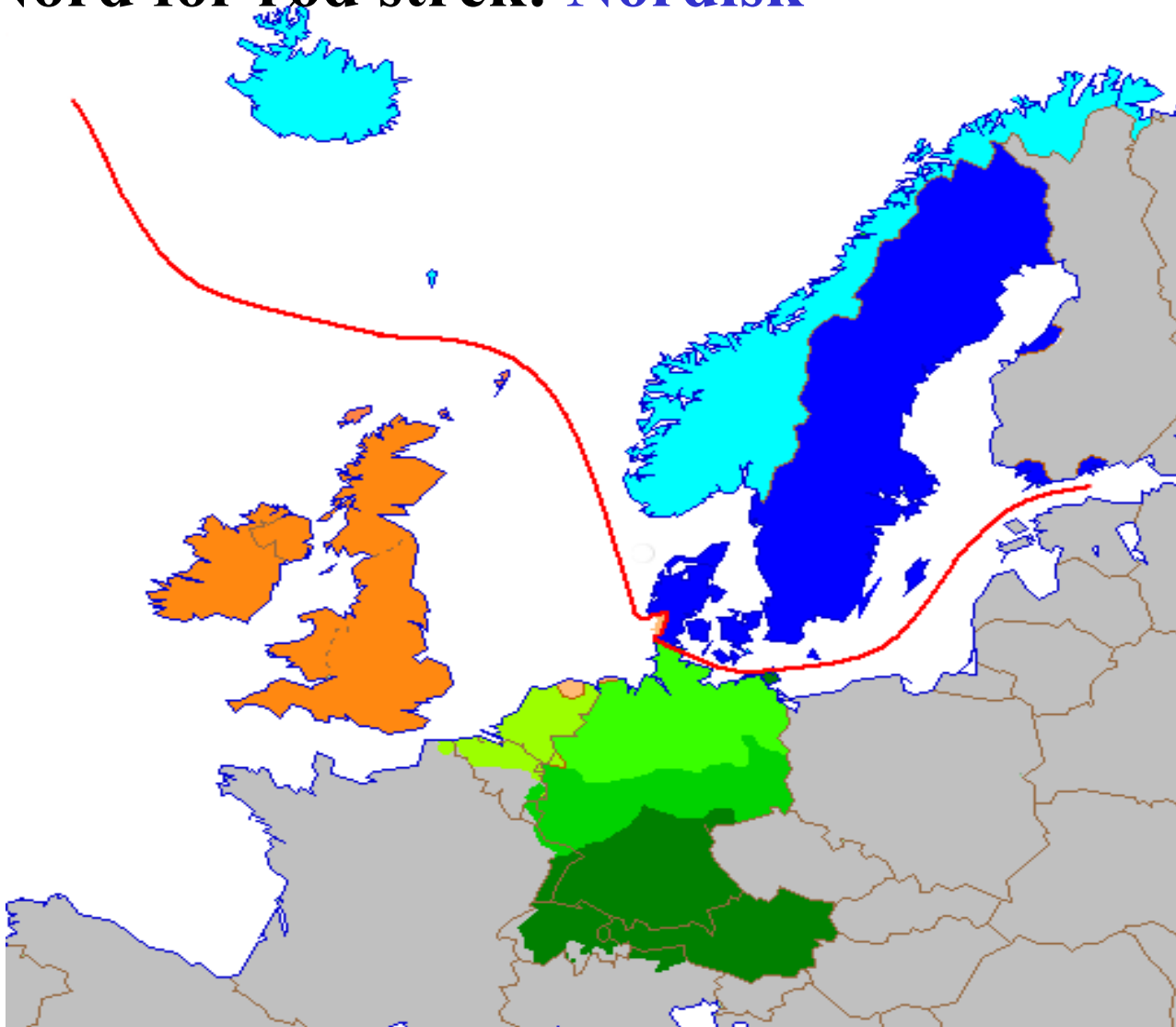
Inndeling av nordiske språk etter stamtremodellen

Det nord. språkområdet tidlig på 900-tallet:
(**vestnordisk** (= norrønt), **østnordisk** (dansk og svensk))

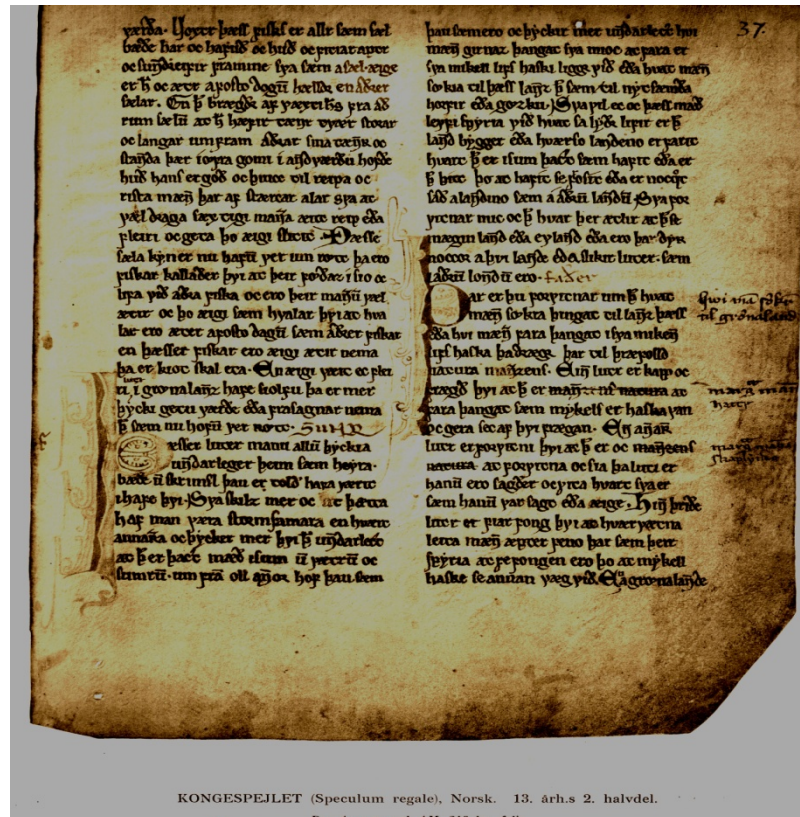

Germ. språk i Europa i dag:

Nord for rød strek: Nordisk

Kongsspegelen - Konungs skuggsjá: Ein gammalnorsk læretekst frå midten av 1200-talet

Forskjeller mellom gammalnorsk og gammalislandsk (= norrønt) på 1200-tallet **norrønt = gammalislandsk**

Góðan dag herra minn. Ek em svá kominn til yðars fundar sem byrjar hlýðnum syni ok lítillátum at hitta ástsamligan fQður ok gQfgan, ok vil ek þess yðr biðja at þér hafið þolinmóði at hlýða þeim hlutum er mik fýsir at spyrja, en lítillæti at svara með góðfýsi spurnum hlutum.

Forskjeller mellom gammalnorsk og gammalislandsk (= norrønt) på 1200-tallet **gammalnorsk = *Kongespeilet***

Góðan dag hærra minn. Ek em svá kominn til yðars fundar sem byrjar lýðnum syni ok lítillátom at hitta ástsamligan fQður ok gQfgan, ok vil ek þess yðr biðja at þér hafer þolenmóðe at lýða þeim lutum er mek fýsir at spyrja, en lítillæti at svara mæð góðfýsi spurnum lutum.

Her kommer litt av samtalen mellom far og sønn

Den seinmiddelalderske språkrevolusjonen i Skandinavia (1300-1600)

- **Bøyingsystemet blir sterkt forenkla** (bort med kasus i substantiv, pronomener og adjektiv; person- og modusbøying i verb; **noen sterke verb blir svake**)
- **Uttalen forandrer seg** (korte og overlange stavelser forsvinner; mange vokaler flytter på seg, **noen konsonanter blir like**)
- **Fram mot 1600 har språksystemet i de sentrale delene av Skandinavia i store trekk nådd fram til det moderne stadiet**

Språklig forfall på 1400-tallet: Ungdommen roter med verbbøyinga og holder ikke styr på konsonantene

- **Sterk og svak verbbøying**
- tradisjonelt: *flá* – preteritum *fló* (jf. *slá* – *slo*)
- ”forfall”: *flá* preteritum *fláddi* (= *flå* – *flådde*)
- moderne norsk parallell: *bar, skar* > *bærte, skjærte*

- **Konsonanten þ**: *þak, þung, þing* > *tak, tung, ting*
- **Konsekvens**: *þak* : *tak* > *tak* = *tak*
- moderne norsk parallell: *kjenne* : *skjenne* > *skjenne* = *skjenne*

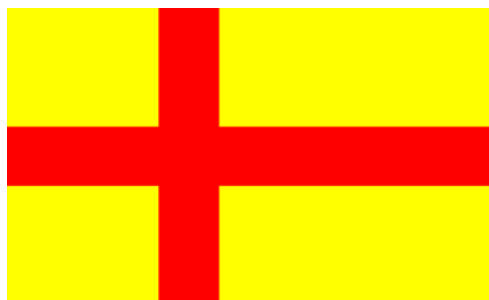

Språklige generasjonsmotsetninger på 1400-tallet

- Den østnorske bonden Haralder Eiríksson snakker et alvorsord med sønnen sin, Éríker Haraldsson

Nordiske ”stater” i middelalderen (ca. 1000-1400): *Danmark, (Island), Noregr, Sveþiup*

- 1397-1523: Kalmar-unionen

- (1450: ”Bebindelsen” (*en stadughe, ewindeliche oc vbrødelighe sambining mellom righene Danmark oc Norige* – varte ikke ”ewindeligh”, men til 1814))

Nordiske stater og offisielle språk etter 1400-tallet

- **etter 1523 var de to kongeriker i Norden:**
 - 1) Danmark-Norge (med Færøyene og Island)
 - 2) Sverige-Finland
- det første ble styrt på dansk og det andre på svensk
- etter reformasjonen kom Bibelen på dansk og svensk + ”minoritetsspråka” islandsk og finsk alt på 1500-tallet
- nordmennene (+ andre ”minoriteter” i Danmark-Norge – færøyinger og samer) fikk derimot (foreløpig) ta til takke med den danske bibelen

Dansk som dominerende skriftspråk i Norge gjaldt offisielt fram til 1907

- Nå skal vi møte en glad prest fra Nord-Norge som har sunget landsdelens pris på dansk så bra at neppe noen andre har gjort det bedre seinere, verken på dansk eller andre språk.
- Får vi presentere – Herr Peder personlig...

Moralske tanker fra en bergensfødt historieprofessor ved Universitas Hafniensis

- og fullstendig uten giftetanker...

Dansk vurdering av talemålet hos den norske overklassa på slutten av 1700-tallet

- Den ziirligste og meest skriftmessige Mund-art falder ved Christiania, og i Christiania tales det smukkeste Dansk, dog blander sig nogle faae provincielle Ord iblandt. [f.eks. *Gut – Dreng; Fos - Vandfald*] Det Sprog de fornemmere i Christiania tale, er baade det netteste i Udtale og nærmer sig meest til Hovedsproget som bruges i Skrift.
 - J.N. Wilse (1735-1801); danskfødt prest i *Spydebergs Beskrivelse 1779*

Og hva med dansk og norsk i dag??

- **Norsk skrift**
- 1 vår **lære** er moderne
- 2 vår **lærer** er moderne
- 3 våre **lærere** er moderne
- **Dansk skrift**
- 1 vores **lære** er moderne
- 2 vores **lærer** er moderne
- 3 vores **lærere** er moderne
- **Oslo-uttale**
- /vår **lære** æ(r) modæRNe/
- /vår **lærer** æ(r) modæRNe/
- /våre **lærere** æ(r) modæRNe/
- **Dansk uttale:**
- /vores **lε^å** ε modε^åne/
- = **1 + 2 + 3!**

Men dansk talemål er enda ”verre”...

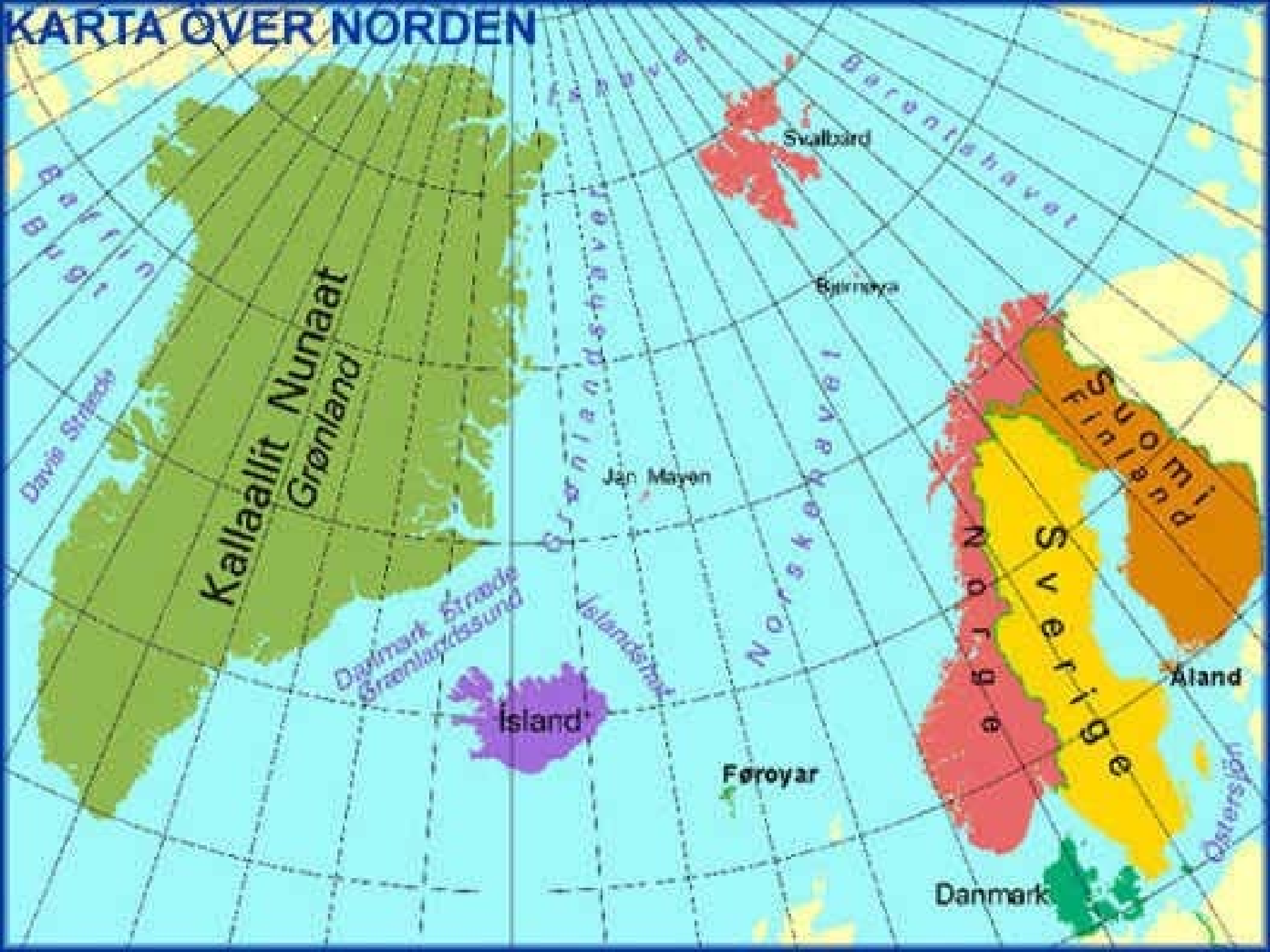
- **Norsk ortografi:**
- En **bærer** og en **baker** skulle **bære** et **beger**.
- **Med normal uttale:**
- ”en *bærer* å en *baker* skulle *bære* et *beger*.”
- **Dansk ortografi:**
- En **bærer** og en **bager** skulle **bære** et **bæger**.
- **Med ekstra tydelig uttale:**
- ”en *bε̇å* å en *bæjå* skulle *bε̇å* et *bε̇jå*.”
- **Med normal uttale:**
- ”en *bε̇å* å en *bε̇å* skulle *bε̇å* et *bε̇å*.”

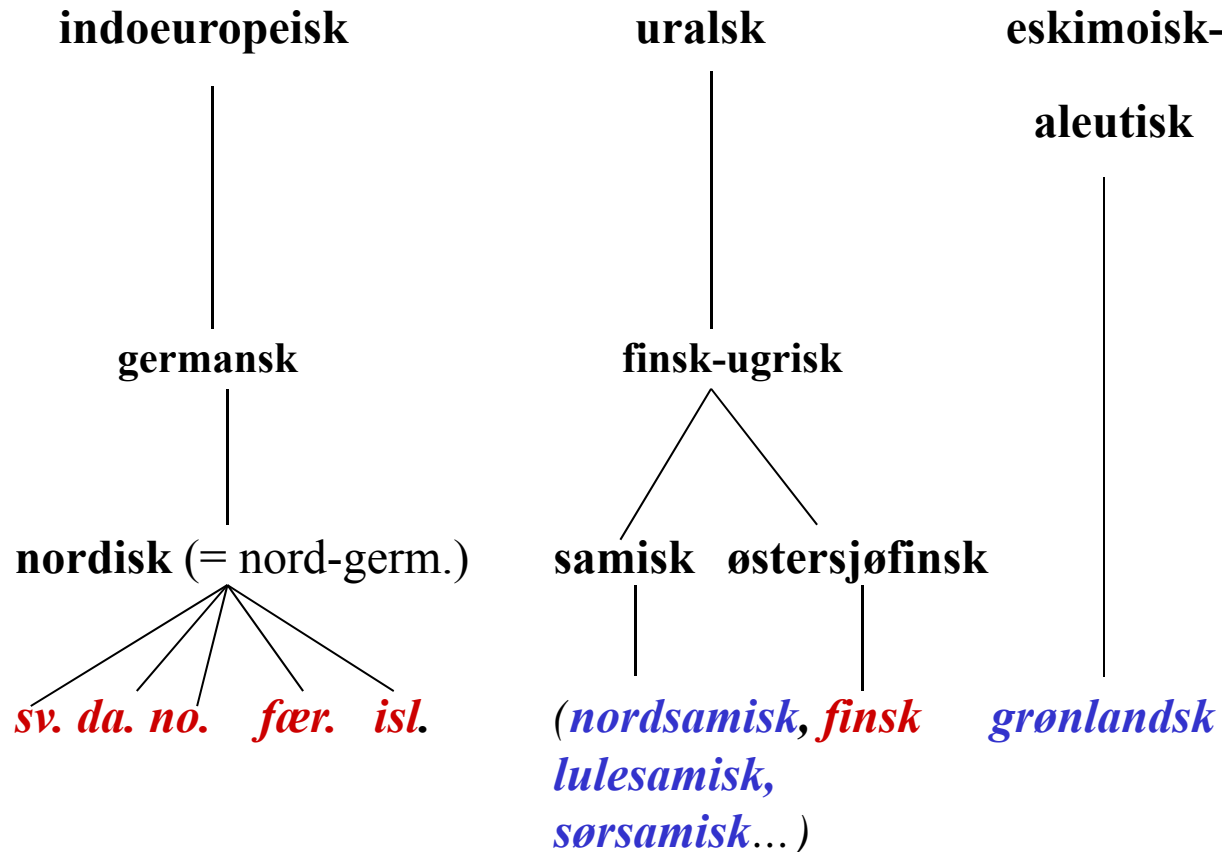
Konklusjon:

Hvis *dansk skriftspråk* skal være målestokken for hva som er ”det smukkeste dansk”, snakker fremdeles mange nordmenn bedre dansk enn danskene!

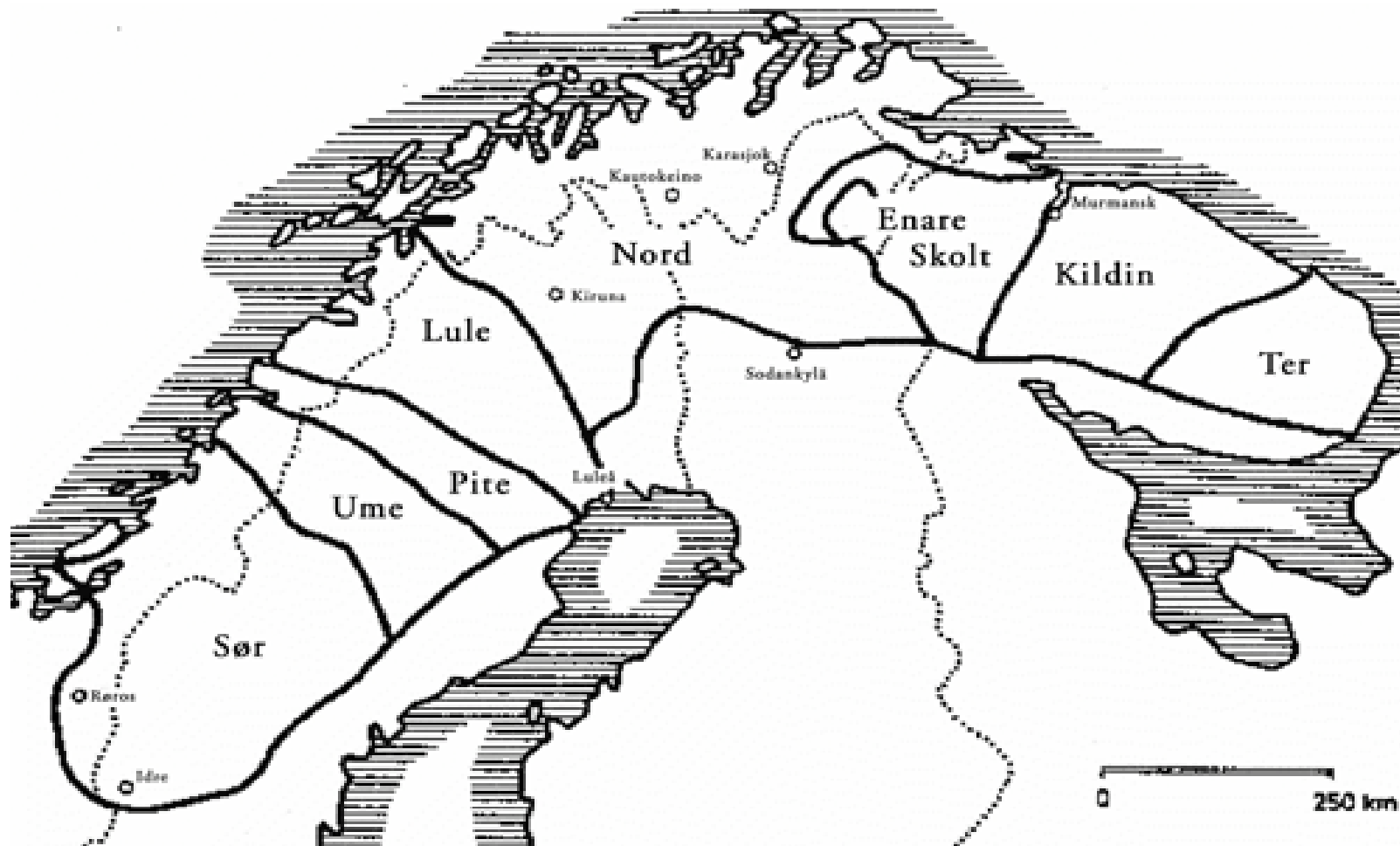
KARTA ÖVER NORDEN

Språk i Norden i dag – språkfamilier og undergrupper

Utbredelsesområdet for samiske språk

Fra Deklaration om nordisk språkpolitikk (2006)

I Norden finns det sex språk som både är kompletta och samhällsbärande: danska, finska, färöiska, isländska, norska (i sina båda skriftspråksformer bokmål och nynorska) och svenska. Att sammanhanget mellan språk och nation inte är ett-till-ett visar t.ex. Finland, där både finska och svenska är lagfästa nationalspråk. Det finns ytterligare två språk som kan betraktas som samhällsbärande men som inte kan användas på samhällets alla områden: samiska i olika varieteter och grönländska. Dessutom finns det några språk med speciell ställning: meänkieli (tornedalsfinska), kvänska, romani i olika varieteter, jiddisch, tyska samt de olika nordiska teckenspråken.

Måla for den nordiske språkpolitikken

- **att** alle nordbor kan läsa och skriva det eller de språk som fungerar som samhällsbärande i det område där de bor,
- **att alla nordbor kan kommunicera med varandra, i första hand på ett skandinaviskt språk,**
- **att** alla nordbor har grundläggande kunskaper om språkliga rättigheter i Norden och om språksituationen i Norden,
- **att** alla nordbor har mycket goda kunskaper i minst ett språk med internationell räckvidd och goda kunskaper i ytterligare ett främmande språk,
- **att** alla nordbor har allmänna kunskaper om vad språket är och hur det fungerar.

Norden som språklig foregangsregion

- **Norden ses som en föregångsregion när det gäller språkfrågor.** Nordisk språkgemenskap präglas av medborgarnas strävan att förstå och respektera varandras modersmål. [...] Det finns en politisk vilja att bevara den nordiska språkgemenskapen, bland annat genom den nordiska språkkonventionen. Denna nordiska modell för språkgemenskap och språksamarbete bör lyftas fram i internationella sammanhang. [...]

Ökad kunskap om språkpolitiskt intressanta områden kan bidra till Nordens position som föregångsregion i språkfrågor.

Skandinaviske språk

DK/NO/SE

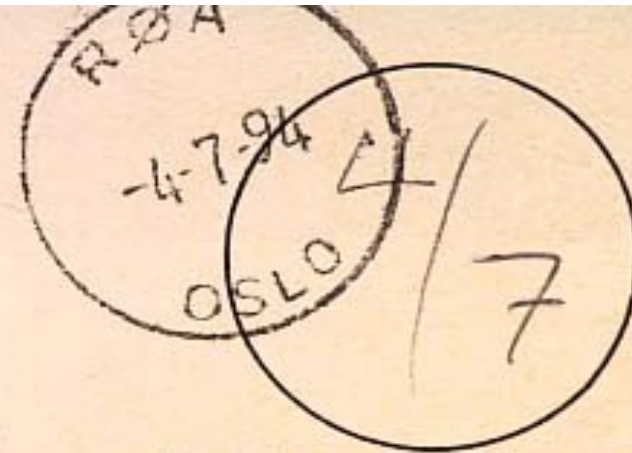
Daglig bruk av Aquafresh ger ett 3-dobbelt beskyttelse/skydd for stærke tænder/tänder, friskt tandkød/tandkött og frisk ånde/pust/andedräkt. Den nye forbedrete/förbättrade formulan ger deres/din mun en frisk følelse/känsla.

Skandinaviske språk

DK/NO/SE

Daglig **brug** **av** Aquafresh **ger** ett 3-dobbelt beskyttelse/**skydd** for stærke **tænder**/**tänder**, friskt **tandkød**/**tandkött** og frisk **ånde**/**pust**/**andedräkt**. Den nye forbedrete/**föbättrade** formulan ger deres/**din** **mun** en frisk **følelse**/**känsla**.

fra postkontoret

til ARNE TORP

BÆRUMSVN. 144^A 1342. JAR

Før De åpner/opnar brevet, må De være/vere sikker på at det er til Dem/Dykk.

Dersom brevet ikke/ikkje er til Dem/Dykk, gi beskjed til postbetjenten, eller skriv det på brevet og legg det i postkassa så snart som mulig/mogleg.

Bl. 70.280.01 80.000 2.92

Prøver på nordiske språk

Varför bokmål och nynorska? (1)

Orsaken till att man har två norska språkformer i Norge, medan man klarar sig med bara en form av både danska och svenska, är både historisk och politisk. Bokmål är historiskt sett en »förnorskad« utgåva av det danska skriftspråket som användes i Norge sedan den tiden då landet var i politisk union med Danmark (från ca 1400 till 1814).

Nynorska är däremot ett nytt skriftspråk som etablerades ca 1850 på grundval av de norska bygdedialekterna, som ett »nationellt« alternativ till danskan. Bokmål är därför mycket likt danskan – i skrift, inte i uttal! – medan nynorskan har vissa drag gemensamma med färöiska och isländska.

- *Ur Nordens språk med rötter och fötter* s. 44

Prøver på nordiske språk (2)

Grunden til at man har to norske målformer i Norge, mens man klarer sig med én form af både dansk og svensk, er både historisk og politisk. Bokmål er historisk set en »fornorsket« udgave af det danske skriftsprog der har været i brug i Norge siden landet var i politisk union med Danmark (fra ca. 1400 til 1814).

Fra Nordens sprog med rødder og fødder s. 44

•

Prøver på nordiske språk (3)

Grunnen til at man har to norske målformer i Norge, mens man klarer seg med én form av både dansk og svensk, er både historisk og politisk. Bokmål er historisk sett en »fornorsket« utgave av det danske skriftspråket som har vært i bruk i Norge siden landet var i politisk union med Danmark (fra ca. 1400 til 1814).

Fra Nordens språk med røtter og føtter s. 44

Prøver på nordiske språk (4)

Nynorsk er derimot eit nytt skriftspråk som vart etablert ca. 1850 på grunnlag av dei norske bygdemåla som eit »nasjonalt« alternativ til dansk. Bokmål er derfor svært likt dansk– i skrift, men ikkje i uttalen! – medan nynorsken har visse drag sams med færøysk og islandsk.

Eksempel på at nynorsk

”har visse drag sams med islandsk og færøysk”

jag vet att han kommer hem

jeg ved at han kommer hjem

jeg vet at han kommer hjem

eg veit at han kjem heim

eg veit at hann kemur heim

ég veit að hann kemur heim

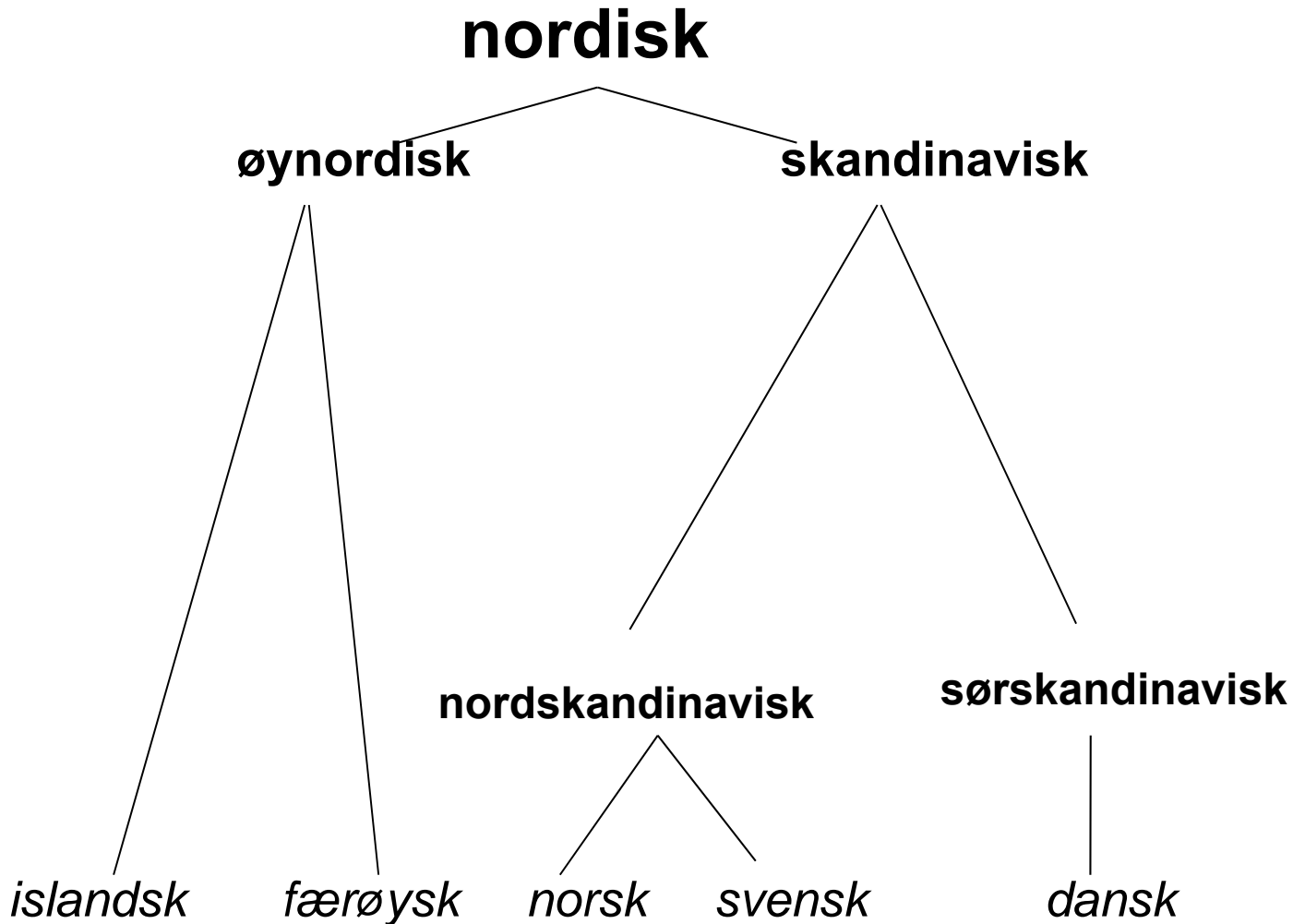
Prøver på nordiske språk (5)

Nýnorskt er harafturímóti eitt nýtt skriftmál, sum varð grundað uml. 1850 við støði í norskum bygdarmálum, sum ein innlendskur valmøguleiki til danskt. Bókmál er tí ógvuliga líkt donskum – í skrift, ikki í framburði! – meðan nýnorskt hevur ávís drøg í felag við føroyskt og íslendskt.

Prøver på nordiske språk (6)

Nýnorska er aftur á móti nýtt ritmál sem var komið á um 1850 á grundvelli norskra mállýskna sem „þjóðernislegur“ valkostur á móti dönskunni. Bókmál er þess vegna afar líkt dönsku – í ritmáli en ekki í framburði! En nýnorskan á ýmislegt sameiginlegt með færeysku og íslensku.

Inndeling av moderne nordiske språk basert på innbyrdes forståelighet

Hvorfor er øynordisk og skandinavisk ikke innbyrdes forståelige språkformer?

- Konan talaði við manninn sinn um bílinn.
Kona talte med mannen sin om bilen.
- Kerlingin mætti tröllinu á fjallinu.
Kjerringa møtte trollet på fjellet.
- Sjónvarpið bilaði þegar ég var að horfa á fréttirnar.
Fjernsynet gikk i stykker mens jeg så på nyhetene.

Hvorfor er skandinaviske og islandske ord så forskjellige?

- Hanseatene kom til Skandinavia – men ikke til Island!
- Derfor er alle skandinaviske språk proppfulle av nedertysk.

Så mye nedertysk kan det være i en skandinavisk setning:

- **Skredderen tenkte *at* trøya passet fortreffelig, men kunden klaget *og* mente *at* plagget *var* kort *og* tøyet simpelt *og* grovt.**
- **De schrâder dachte dat die trôie vortreffelik paste, men de kunde klâgde und mênde dat die plagge kort was und dat tûg simpel und grof.**
- **Klæðskerinn hélt að skyrtan *passaði* fullkomlega, en viðskiptavinurinn kvartaði og taldi að flíkin væri stutt og efnið einfalt og *gróft*.**

Den norsk-amerikanske lingvisten Einar Haugen om forholdet mellom dansk, norsk og svensk:

When Norwegians and Swedes communicate orally, they can tell what word is being spoken, though they may be uncertain of its meaning [*affär* – *affære*]. When Norwegians and Danes communicate, they have to listen hard to be sure what word the other is using, but once they get that, they usually know what it means [*meget* – *meget*]. **Or as one wit has put it: Norwegian is Danish spoken in Swedish.**

Haugen: "Danish, Norwegian and Swedish" (1990)

INS

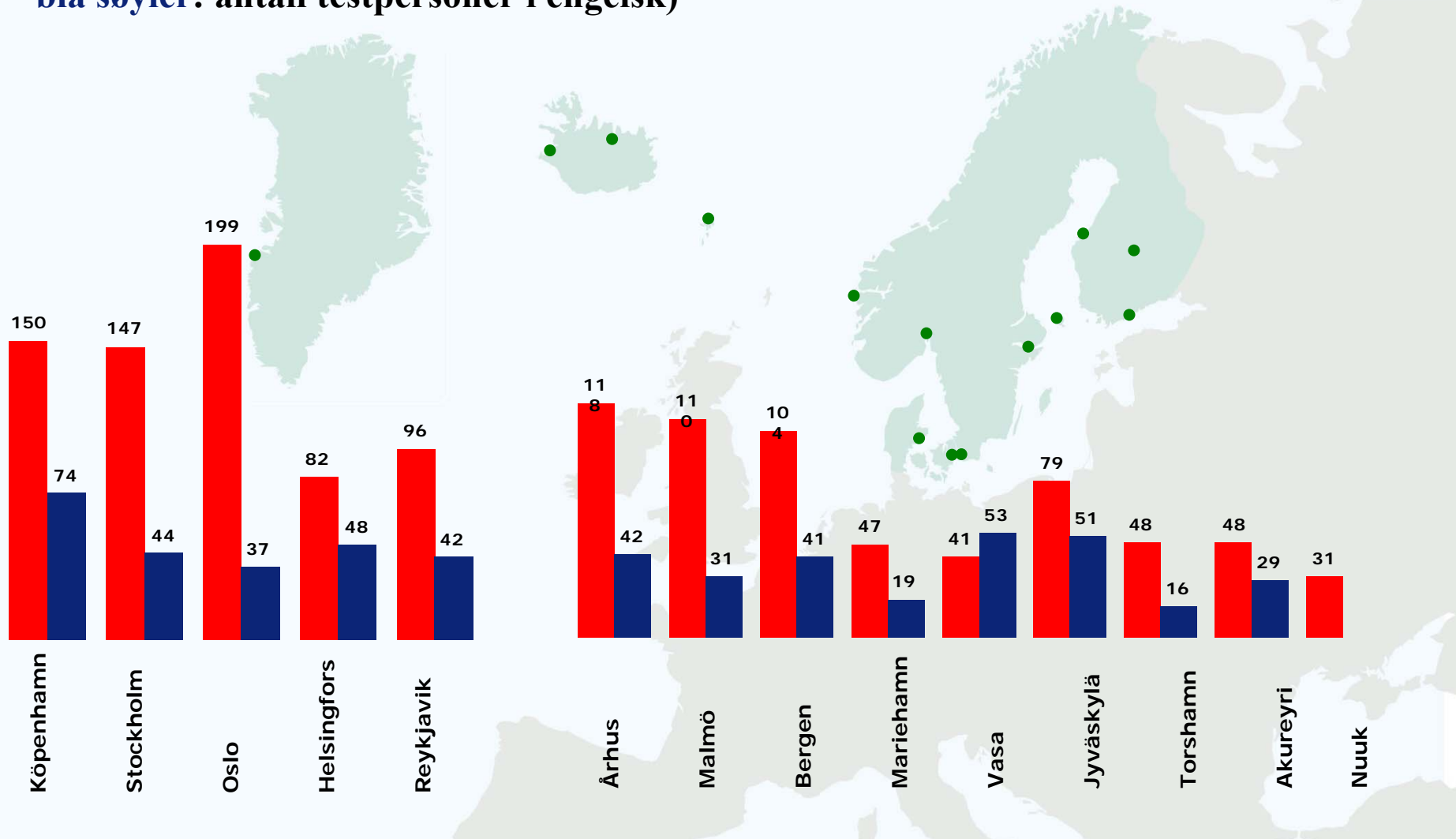
Internordisk språkforståelse i en tid med økt internasjonalisering 2003-2004

- Sluttrapporten *Håller språket ihop Norden?* ligger på nettet

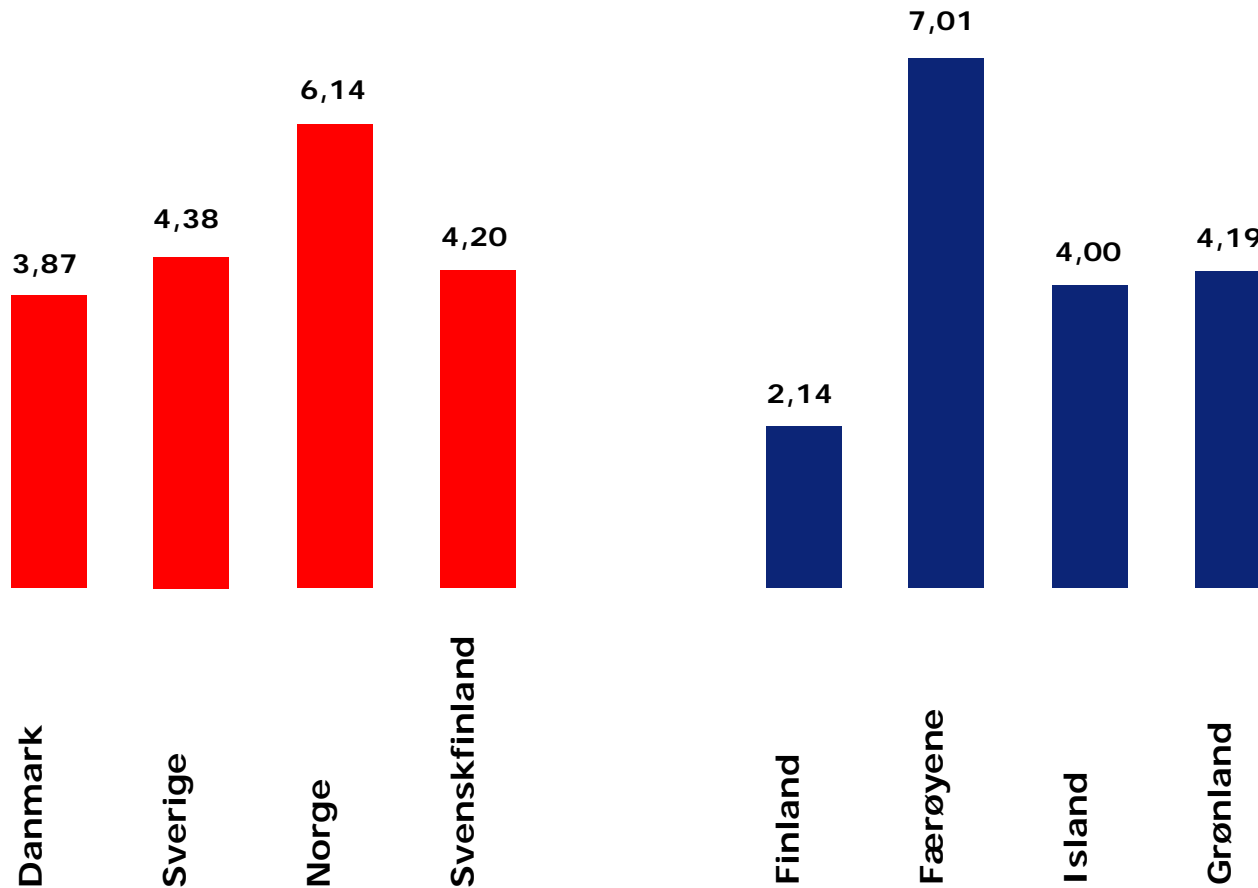
Undersøkellesstedene m. antall informanter

(**røde søyler:** antall testpersoner i nabospråk;

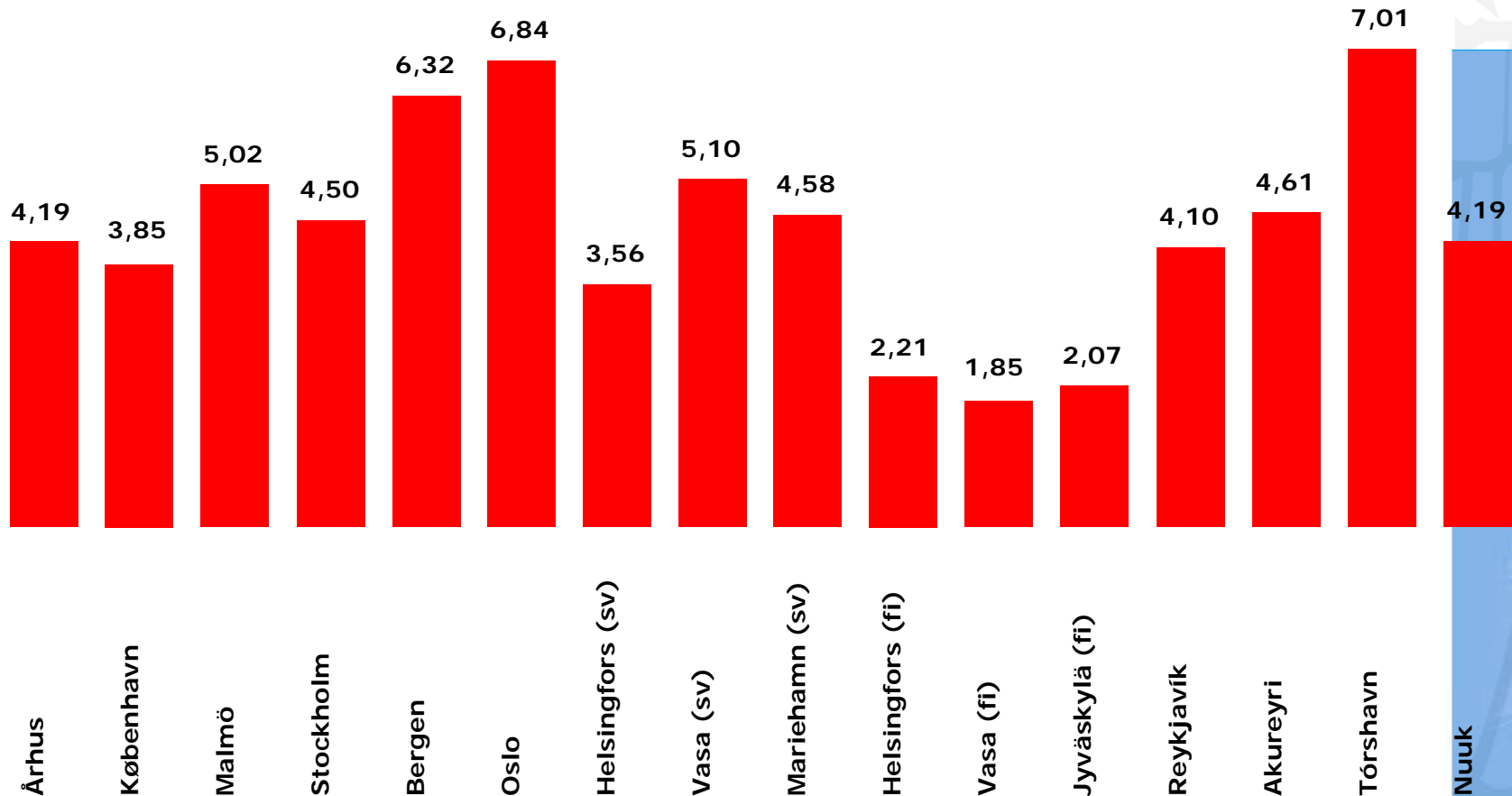
blå søyler: antall testpersoner i engelsk)

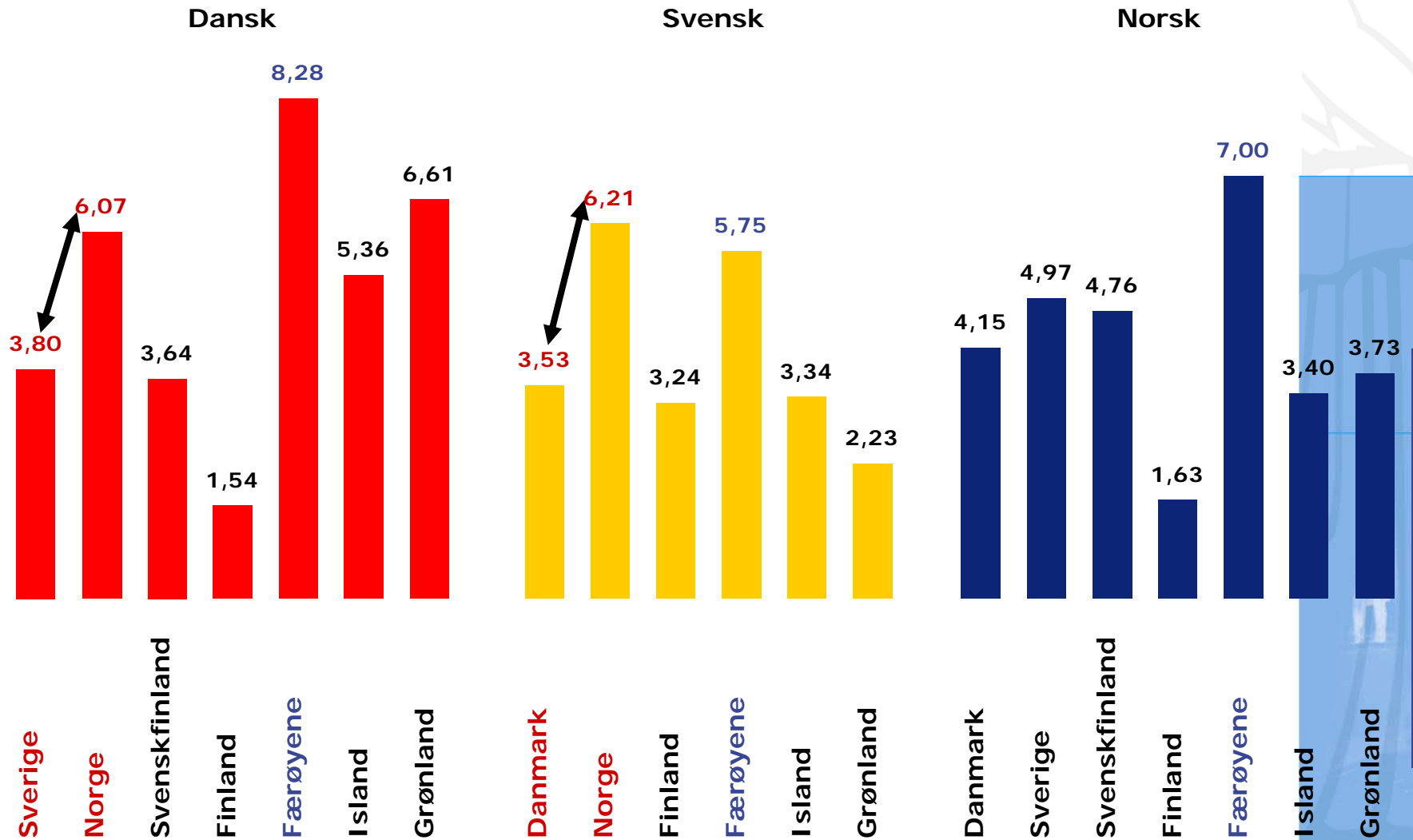
Samla resultat for nabospråksundersøkelsen

Nabospråksforståelse på de forskjellige stedene

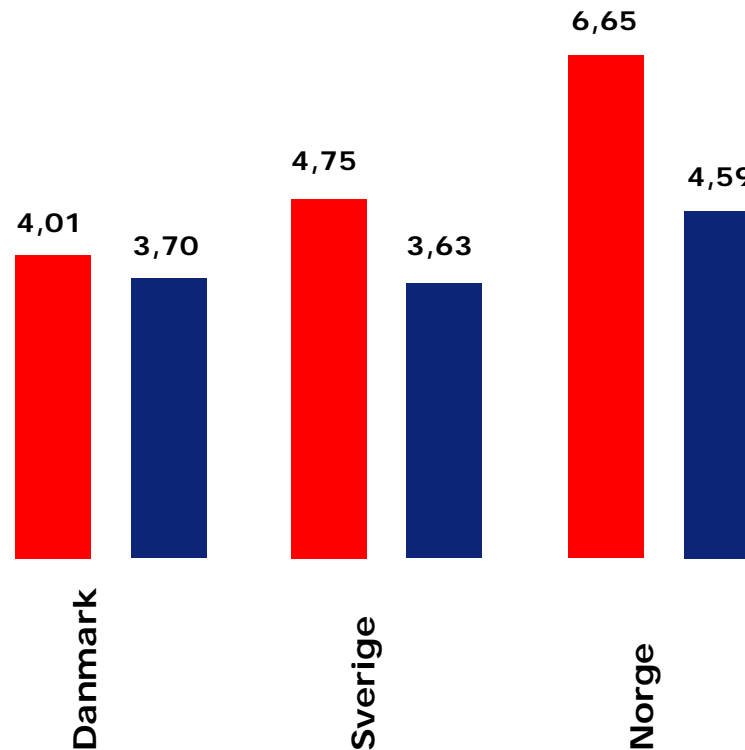
Resultat for de enkelte nabospråka

Majoritets- og minoritets- språklige i Skandinavia

røde søyler: majoritetspråklige

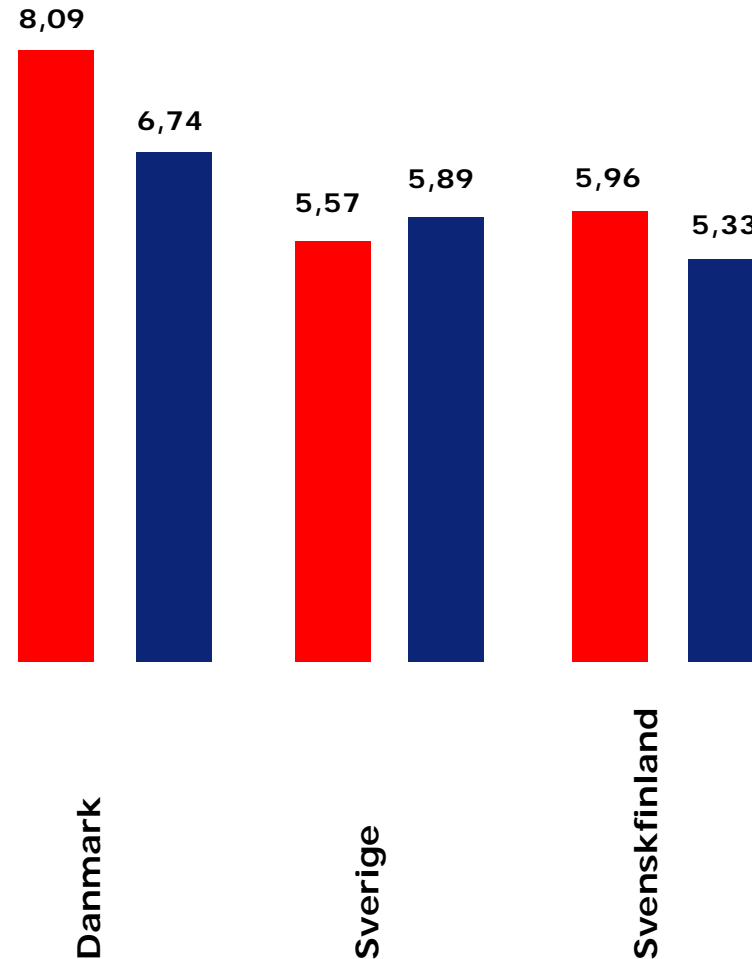
blå søyler: minoritetspråklige

Bokmål og nynorsk

røde søyler: bokmål
blå søyler: nynorsk

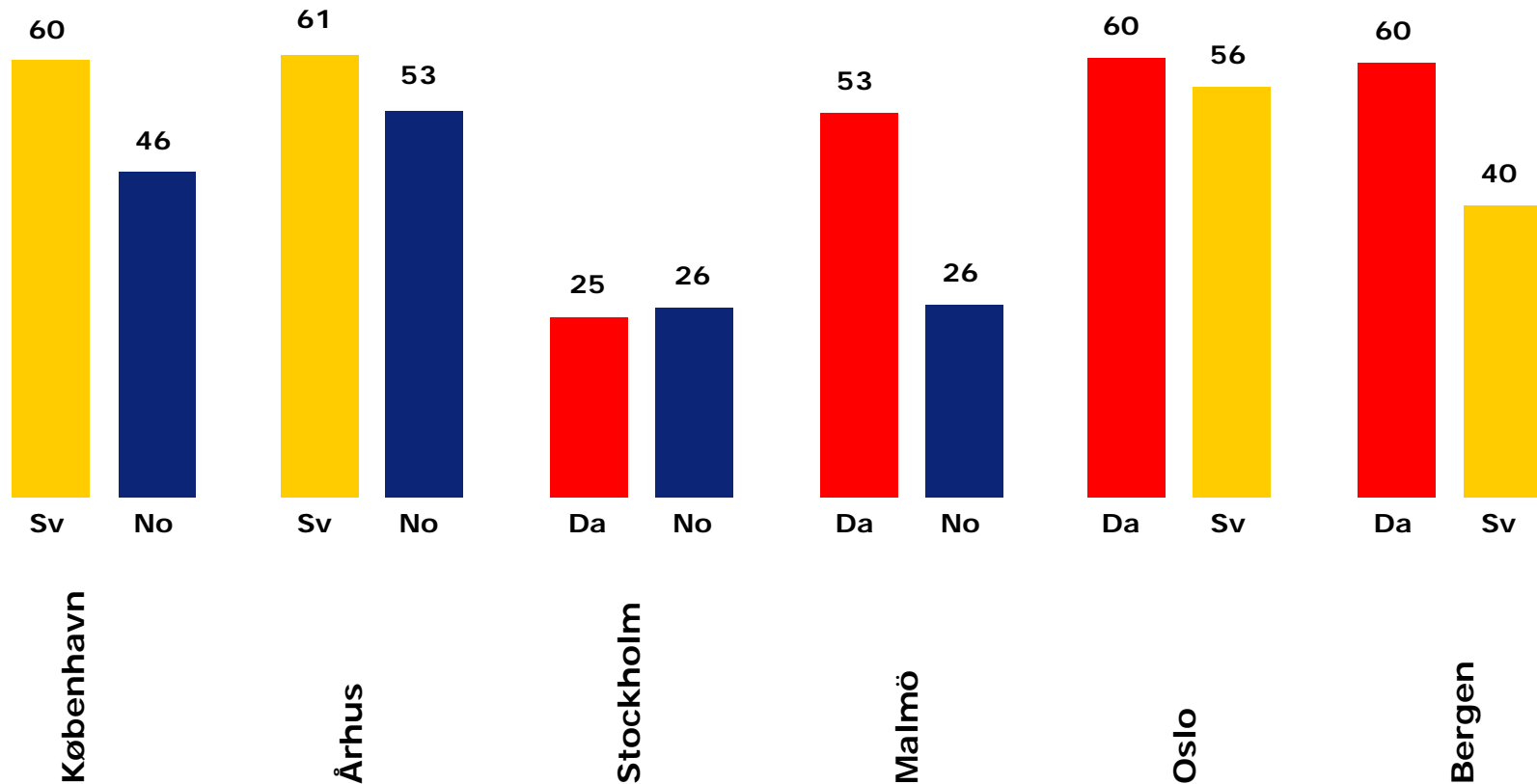

Norske skoleelevers syn på nynorsk og svensk

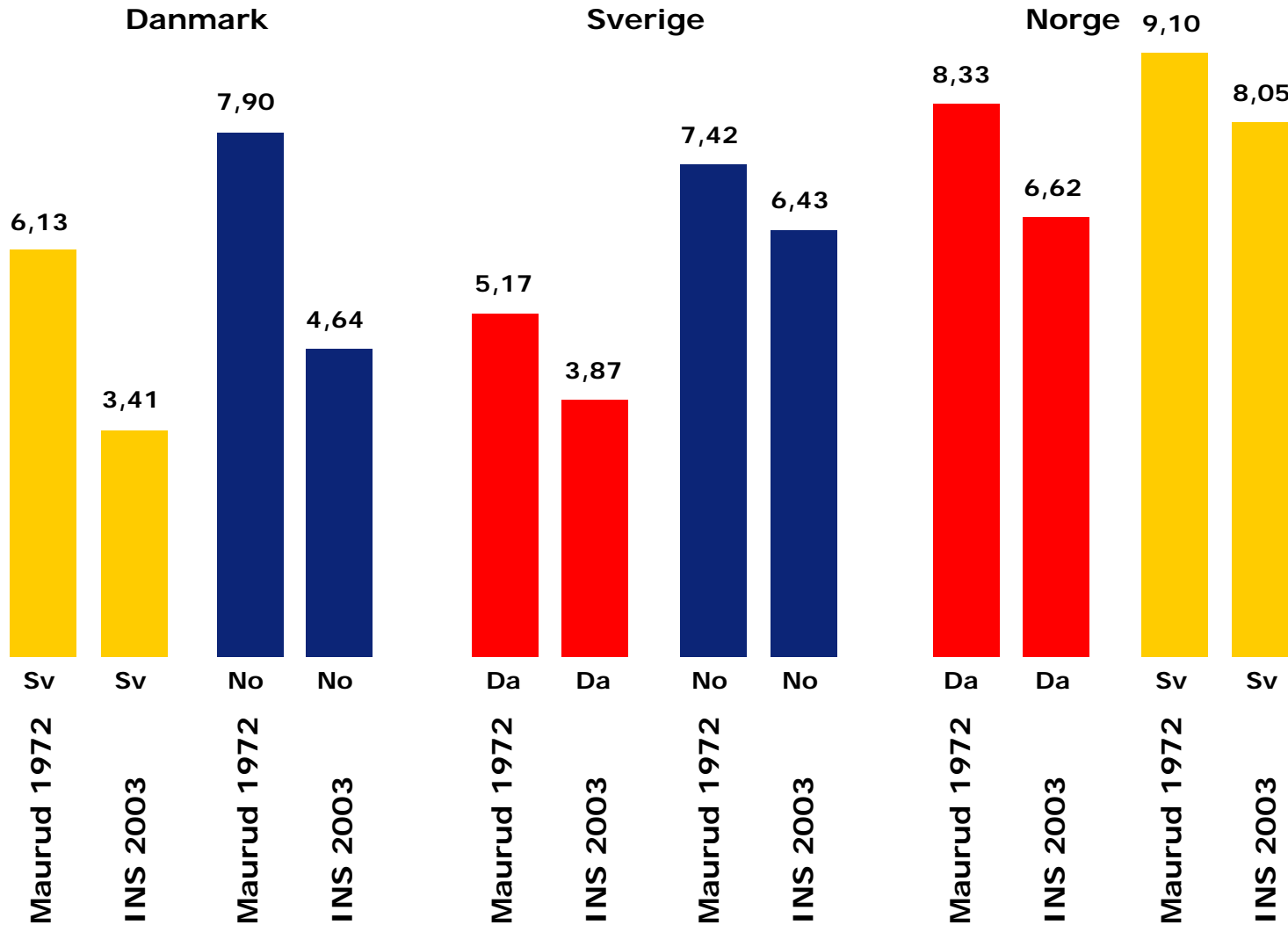
- Hva heter bokmålsordet *samfunn* på nynorsk?
- Svar fra en del norske skoleelever:
- *samhelde*
- Rett svar, på både bokmål og nynorsk:
- *samfunn!*
- Svensk: *samhälle*
- (Svensk *samfund* = norsk *forening*, jf. *Det norske Studentersamfund*)

Nabospråksundervisning

Har du fått undervisning i dansk/svensk/norsk på skolen?

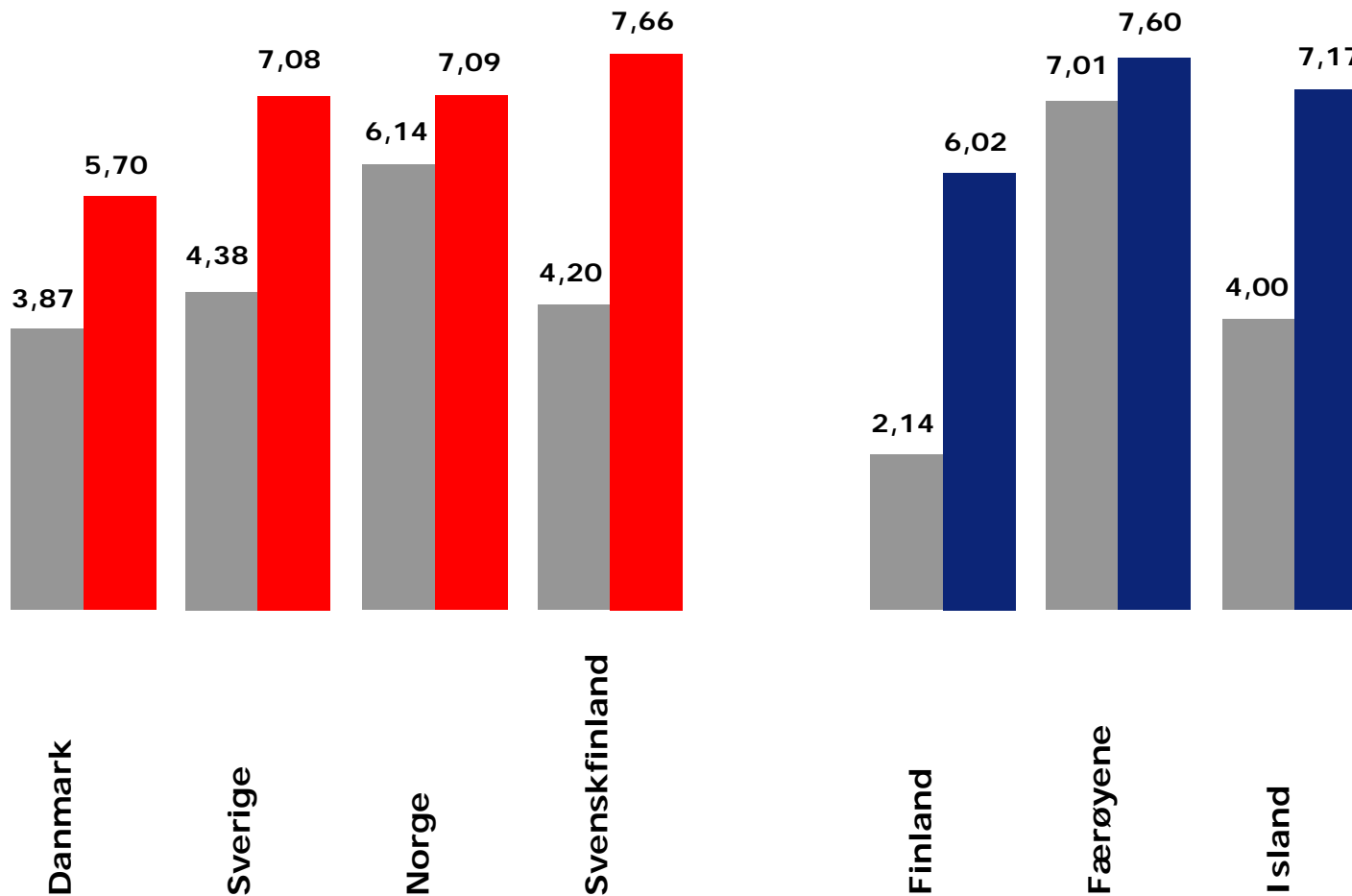

Nabospråksforståelse med tretti års mellomrom

Resultatet av engelskundersøkelsen

røde og **blå** søyler: engelsk
grå søyler: nordiske språk

Holdninger

Synes du at dansk/svensk/norsk er **lett**?

	Dansk	Svensk	Norsk
Dansker	–	43,4	53,9
Svensker	33,5	–	58,4
Nordmenn	35,5	77,4	–

Holdninger

Synes du at dansk/svensk/norsk er **pent**?

	Dansk	Svensk	Norsk
Dansker	–	46,0	50,5
Svensker	27,8	–	53,1
Nordmenn	28,9	66,6	–

Medelsvenssons syn på norsk språk?

(jf. <http://www.skrattnet.se/kategorier/skamt.php?cat=11&sub=37&id=334>)

• Svensk ord

- bajs
- chips
- grodyngel
- lingon
- banan
- hjärta
- läppstift
- ekorre
- tandsköterska

• Antatt/påstått norsk ord

- bæsje
- potetgull
- rumpetroll
- tyttebær
- gulebøj
- blompump
- trynemaling
- tallefjant
- protestant

Hvorfor er nordmennene alltid best i skandinavisk nabospråksforståelse?

Norsken ligger midt mellom svensk og dansk.

- **Vi har ”svensk” uttale og ”dansk” ordforråd.**
- **Nordmennene er vant til språklig variasjon.**
- **Vi har to skriftlige målformer, og dialektene er mye mer brukt enn i nabolanda.**
- **HVORFOR ER DET SLIK?**
- **Begge deler skyldes firehundreårsnatta – *dansketida.***

Et dansk vitnesbyrd om nordmennesenes nabospråkskompetanse

Det er Norge, der har nordisk rekord i sprogforståelse og sprogforståelighed. Ud over de rent lingvistiske forklaringer vil jeg anføre den sprogpsykologiske forklaring, at man i Norge har udviklet en større grad af sproglig opmærksomhed, at norske er vant til at høre talesproget i flere varianter, end vi andre, at man i Norge er vant til at se variationer i skriftsproget –

og alt det kan man takke kongeriget Danmark for!

Jørn Lund 1990: «Dansk og norsk» i *Språk i Norden* s. 103